

Millikanův pokus

M. Cetkovský – Gymnázium Zlín, webmaster@alikuvkoutek.cz

V. Cupal – Gymnázium Jeseník, calm@centrum.cz

M. Raja – Gymnázium Hostinné, raja@gymhost.cz

E. Šoltisová – MOG Bruntál, evulisek@centrum.cz

Z. Vydrová – Gymnázium Tanvald, sauria@email.cz

Supervisor: J. Dostál – KFE FJFI ČVUT

Abstrakt:

V našem miniprojektu jsme se snažili zopakovat historický pokus z roku 1913 a zkusit naměřit konstantu elementární náboj.

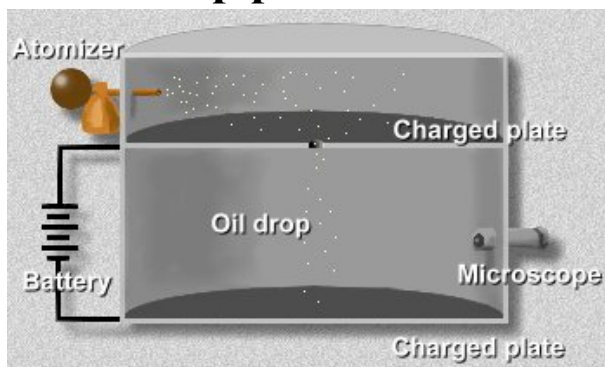
1 Úvod

Pokus je pojmenován po svém tvůrci, americkém vědci, Robertu A. Millikanovi (1868-1953), který ho provedl v letech 1911-1913. Za své snažení byl roku 1923 odměněn Nobelovou cenou za fyziku „za práce o elementárním elektrickém náboji a o fotoelektrickém jevu“.

Cílem experimentu je zjistit tzv. elementární náboj, který by měl být nábojem nejmenším – dále nedělitelným. Každý reálný náboj jakéhokoli tělesa je jeho celistvým násobkem (má diskrétní charakter). Náboj charakterizuje interakci elementárních částic s elektromagnetickým polem. Vyskytuje se ve dvou formách – kladné a záporné. Jeho velký význam spočívá v tom, že spojuje makroskopicky měřitelné a atomární veličiny.

2 Princip pokusu

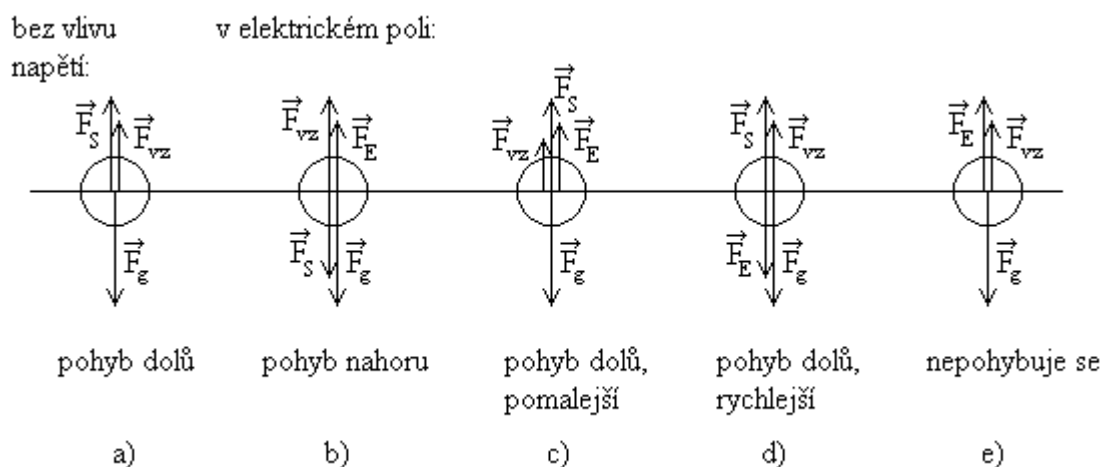

Obr. 2

Aparatura:

Základem je kondenzátor se dvěma deskami, do něhož směřuje vstřikovač oleje. Pro pozorování pohybujících se kapek slouží mikroskop. K němu jsme přiložili kameru napojenou na projektor – pro jednodušší pozorování. Ke kondenzátoru je připojen zdroj napětí (500V). Na plátně jsme si vyznačili dráhu, na které jsme měřili dobu pohybu kapek oleje. K tomu jsme potřebovali dvoje stopky.

Princip tohoto pokusu spočívá v porovnávání sil, kterými působí elektrostatische a gravitační pole na malá nabitá tělíska. Tělíska jsou drobné olejové kapičky, nabijí se třením při rozstřikovávání mezi desky kondenzátoru. Měříme konstantní rychlost jejich vertikálního pohybu bez přítomnosti a poté s přítomností elektrického pole.

Obr. 3

Pokud na kondenzátor není připojeno napětí, budou se kapičky pohybovat dolů pod vlivem tíhová síly $F_G = m \cdot g$, vztlakové síly $F_{VZ} = m' \cdot g$, odporu prostředí – ten popíšeme Stokesovou silou

$F_s = 6\pi\eta r v$. Pohyb charakterizuje rovnice (viz obr. 3a):

$$mg - m'g - 6\pi\eta r v_g = 0. \quad (I)$$

Pokud v kondenzátoru vytvoříme elektrické pole, změní se rychlost kapičky. Může dojít ke čtyřem možnostem:

1. kapička mění směr, pohybuje se vzhůru k opačně nabitě desce kondenzátoru platí pro ni vzorec (viz obr. 3b): $mg - m'g + 6\pi\eta r v_e - EQ = 0$, (II)

a)

Z rovnic I a IIa se vyjádří vzorec pro hodnotu náboje pro daný případ:

$$Q = \frac{6\pi\eta r (v_g + v_e)}{E} \quad (III)$$

a)

2. kapička se pohybuje stejným směrem a sníží rychlost platí rovnice (viz obr. 3c): $mg - m'g - 6\pi\eta r v_e - EQ = 0$, (II b)

Z rovnic I a IIb se vyjádří vzorec pro hodnotu náboje pro daný případ:

$$Q = \frac{6\pi\eta r (v_g - v_e)}{E} \quad (III b)$$

3. těleso nemění směr a zrychlí

platí rovnice (viz obr. 3d): $mg - m'g - 6\pi\eta r v_e + EQ = 0$, (II c)

Z rovnic I a IIc se vyjádří vzorec pro hodnotu náboje pro daný případ:

$$Q = \frac{6\pi\eta r (v_e - v_g)}{E} \quad (III b)$$

4. těleso se zastaví, síly se vyruší (viz obr. 3e): $m'g + EQ - mg = 0$, (II d)

Z rovnic I a IIa se vyjádří vzorec pro hodnotu náboje pro daný případ:

$$Q = \frac{6\pi\eta r v_g}{E} \quad (\text{III d})$$

- m' ... hmotnost vytlačeného vzduchu
- m ... hmotnost kapičky
- η ... dynamická viskozita vzduchu ($1,81 \cdot 10^{-5} \text{Ns.m}^{-2}$)
- r ... poloměr kapičky
- v_e ... rychlost částice s nábojem při zapnutém el. poli
- v_g ... rychlost částice s nábojem bez el. pole
- E ... intenzita $E=U/d$ (d ... vzdálenost desek kondenzátoru)
- g ... tíhové zrychlení ($9,81 \text{m.s}^{-1}$)
- σ ... hustota oleje ($875,3 \text{kg.m}^{-3}$)
- ρ ... hustota vzduchu ($1,29 \text{kg.m}^{-3}$)

Změna směru závisí na polaritě náboje kapičky oleje.
Z platné rovnice (I) navíc platí pro poloměr kapičky oleje:

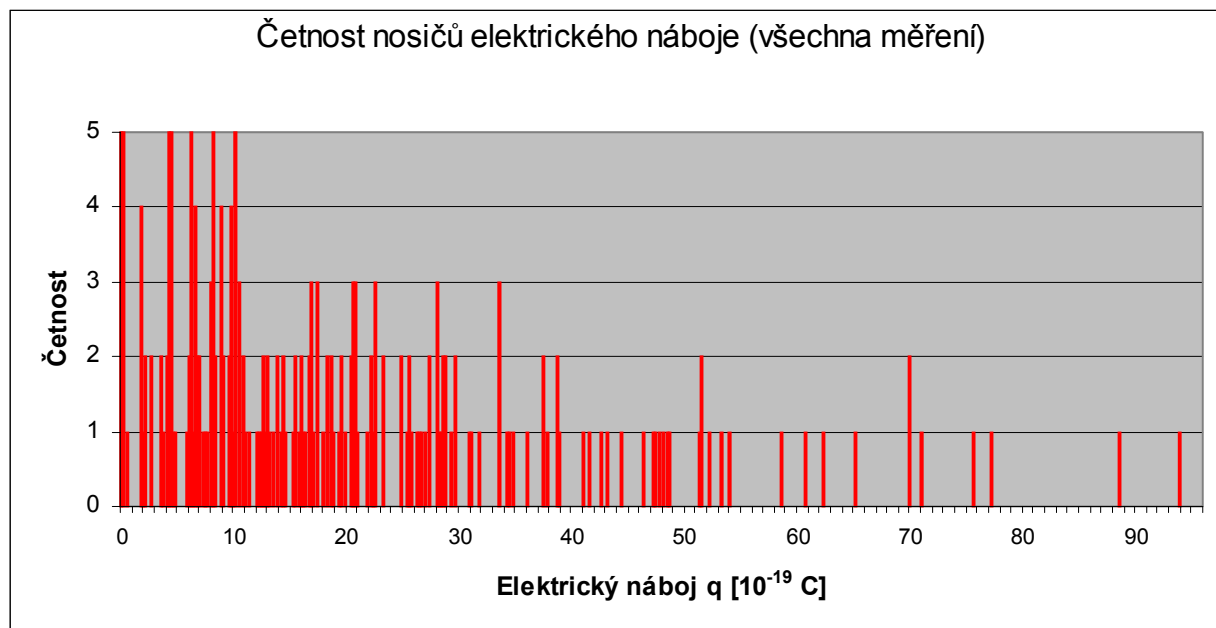
$$r = 3 \cdot \sqrt{\frac{v_g \cdot \eta}{2 \cdot (\sigma - \rho) \cdot g}}$$

(IV)

Jediné neznámé jsou rychlosti, které vypočítáme pomocí vzorce pro rychlost rovnoměrného pohybu: $v = s/t$ (s ... dráha pohybu, t ... čas pohybu)

Výsledky:

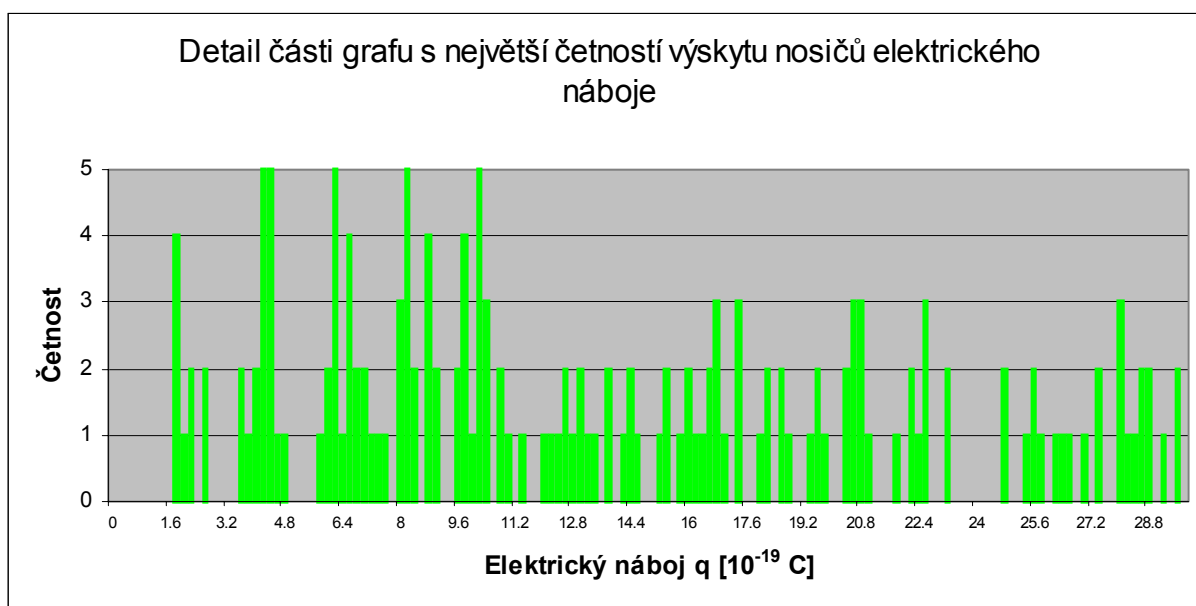
Provedli jsem celkem 250 měření. U každé kapky jsme změřili čas pohybu po dráze bez působení elektrického pole i během působení elektrického pole. Náboj každé kapky jsme vypočítali podle vhodné rovnice (III a-d). Podle hodnot nábojů jsme vytvořili graf – histogram, který ukazuje četnost naměřených nábojů o dané naměřené hodnotě (Graf 1, 2)

Graf 1

Graf 2 zobrazuje tu část grafu 1, ve které se vyskytují statisticky dostatečné četnosti měřených nábojů. Navíc byly vyloučeny hodnoty s nábojem blízkým 0 C. Z měření rychlostí

bylo patrné, že tyto částice nereagovali změnou rychlosti při připojení napětí – částice nenabité.

Graf 2

Z grafů jsou patrné zhuštěné oblasti s většími četnostmi a naopak oblasti s malou koncentrací částic s daným nábojem. Největší četnost, tedy vrcholy, jde vidět u násobků element. nábojů. K tomuto nárůstu dochází periodicky (s periodou odpovídající hodnotě elementárního náboje). Nejspolehlivější jsou výsledky v místech, kde je větší počet měření. Podle vzdálenosti vrcholů můžeme určit námi naměřený elementární náboj.

3 Shrnutí

Měření ukázalo diskrétní povahu elementárního náboje – hodnota náboje může být pouze násobkem elementárního náboje.

Vzdálenost maxim zhuštění odpovídá hodnotě elementárního náboje, který naměřil pan Millikan a v řádu odpovídá hodnotě $1,6 \cdot 10^{-19}$ C. Ne úplně přesná shoda vyplývá z nedostatku při měření, která měření ovlivnila: malý počet měření, lidský faktor (měření času stopkami), odklonění dráhy částic od svislého směru.

Poděkování

Především bychom chtěli poděkovat pořadatelům Fyzikálního týdne, zejména panu Vojtěchu Svobodovi. Dále našemu supervisoru Janu Dostálovi, který s námi bojoval při našem experimentu až do pozdního odpoledne a ochotně nám se vším pomáhal. A samozřejmě panu R. A. Millikanovi bez něhož bychom tento pokus nemohli provést.

Reference:

[1] Leaybold – Heraeus: New Physics Leaflets for Colleges, 1986

- [2] Štoll, I.: Elektřina a magnetismus. FJFI ČVUT, 1998
- [3] Haynie, T.: Measuring e using The Millikan apparatus.
- [4] Garcia, F. A.: Medida de la unidad fundamental de carga